

II. ΧΩΡΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

α) ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

1. Εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πετριτσονιτίσης (Μπάτσκοβο), εἰς ἀπόστασιν τριάκοντα χιλιομέτρων νοτίως τῆς Φιλιππουπόλεως, δώδεκα δὲ νοτιοδυτικῶς τῆς Στενημάχου, εἰς τὸν ὄρεινόν ὄγκον τῆς Ροδόπης, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τοῦ διαρρέοντος τὴν Στενήμαχον, ἐκτίσθη τῷ 1084 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ μεγάλου Δομεστίκου τῆς Δύσεως Γρηγορίου τοῦ Πακουριανοῦ, Ἰβηρος τὴν καταγωγὴν, ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, μονὴ ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἀποκληθεῖσα τῆς Πετριτσοῦ, κατὰ τὸ σωζόμενον ἰδρυτικὸν τυπικόν της¹, νῦν καλουμένη τοῦ Μπατσκόβου ἀπὸ τὸ πλησίον κείμενον βουλγαρικὸν χωρίον. Κατὰ τὸ τυπικόν της, ὄν ὁμοίον πρὸς τὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τοῦ Παναγίου, προορίζετο διὰ μοναχοὺς προερχομένους ἐκ Γεωργίας τοῦ Καυκάσου (Ἰβηρίας). Ἡ μονὴ ὑπέστη δηώσεις ἀλλεπαλλήλους, τόσον ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, μέχρι τῆς τελείας τῆς ἐρειπώσεως, πλὴν τοῦ παρεκκλησίου τοῦ κοιμητηρίου τῆς μονῆς, ὅπερ ἦτο καὶ ὀστεοφυλάκιον εἰς τὸν κάτω ὄροφον. Μετὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν τῆς ἀνφοδομήθη ἐκ νέου ὑπὸ Ἑλλήνων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παλαιοῦ της σχεδίου².

Κατὰ διασωθεῖσαν ἐπιγραφὴν ὁ κεντρικὸς ναὸς ἐκτίσθη ἐκ νέου τῷ 1604 ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τῷ 1623 ἐκτίσθη ἐκ νέου ἡ Τράπεζα τῆς μονῆς, τῷ δὲ 1643 ἱστορήθη ἡ Τράπεζα αὕτη³.

Ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης, Φιλιππουπολίτης λόγιος, ἐπισκεπτόμενος κατὰ περιόδους τὴν μονὴν βεβαιοῖ, ὅτι «Ἐν τῷ ἐστιατορίῳ τῆς μονῆς ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ἦσαν ἐζωγραφημένοι ἐν φυσικῷ μεγέθει καὶ λίαν ἐντόνως, μεθ' ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν ὀνομάτων, οἱ φιλόσοφοι Σωκράτης, Πλάτων, Πυθαγόρας, Ἀριστοτέλης». Τούτους ἔβλεπε μέχρι τοῦ 1927, ὅτε καὶ τοὺς περιειρογράφη μετὰ μελῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συνδέσμου Φιλιππουπόλεως. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του ὁμοῦ τοῦ 1933 δὲν τοὺς ἐπανεῖδε, διότι «εἰς τὰς θέσεις τῶν δύο φιλοσόφων ἠνοίχθησαν παράθυρα, οἱ δὲ δύο ἄλλοι μετεμορφώθησαν παραδό-

1. Παράβ. Petit L., *Tyrikon du couvent de Petritsos, Petersburg 1904.*

2. Σχορδέλη Β., Σημειώματα περὶ τῆς Μονῆς Βατσκόβου ἐν Στενημάχῳ, «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. 3ος, Ἀθῆναι 1899, σελ. 354 - 358.

3. Ἀποστολίδου Μυρτίλου Κ., Περὶ τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσης, «Θρακικά», τόμ. 7ος, Ἀθῆναι 1936, σελ. 51 - 82.

ξως εἰς τὸν Εὐθύμιον, τελευταῖον Πατριάρχην Τυρνόβου καὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τῆς Ρήλας, μετὰ βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν»¹.

Ἐχομεν βασίμους λόγους νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ ἐξεικόνισις τῶν φιλοσόφων εὐρίσκετο καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν Τράπεζαν, διότι ἡ μονὴ αἴμα τῇ ἰδρῦσει τῆς ἀπέβη κέντρον παιδείας τόσοσ ἐκκλησιαστικῆς ὅσον καὶ ἑλληνικῆς. Οὕτω ἤδη ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος μνημονεύεται ὁ Ἰβηρ Ἰωάννης ὁ ἐκ Πετριτσοῦ ὡς διακεκριμένος νεοπλατωνικός². Ἐπίσης ὁ μεσαιωνοδίφης Πέτρος Παπαγεωργίου, ἐπισκεφθεὶς τὸ 1886 τὴν μονὴν μετὰ συστατικῶν γραμμάτων τοῦ μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως Ἰωακείμ Εὐθυβούλη, ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ ἐν τῇ σκευοφυλακίᾳ διασωζόμενα κειμήλια τῆς παλαιᾶς μονῆς, πλὴν ἄλλων καὶ τῆς ἑξῆς: «*Τῶν πολλῶν Εὐαγγελίων ἐξέχει ἐν καὶ μόνον τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος κεικοσμημένον διὰ τῶν εἰκόνων τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν*». «*Κλασσικὰ χειρόγραφα ἠδυνήθην τρεῖς μόνον νὰ ἀνακαλύψω α) Ἰσοκράτους Παναθηναϊκοῦ β) Ἰπποκράτους ἐν παραφράσει καὶ, τὸ σπουδαιότατον γ) Σοφοκλέους μέρος Αἴαντος καὶ Ἡλέκτρας*»³. Ὁ πολύβιβλος (miscellaneus) οὗτος τρίτος κώδιξ λέγει, εἶχε γραφῆ τῷ 1460, ὡς ἐσημειώοντο ἐν ὑπογραφῇ. Περιεῖχε πλὴν τῶν ἀποσπασμάτων τούτων τοῦ Σοφοκλέους καὶ ἐπιστολὰς τοῦ Λιβανίου, τὴν ὑπόθεσιν καὶ στίχους τῆς Εὐριπίδου Ἐκάβης, στίχους ἐκ τῶν Φοινισσῶν τοῦ Ἰδίου, ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ πρὸς Δημόνικον τοῦ Ἰσοκράτους, καὶ ἄλλα. Ταυτὰ κατὰ λοιπα ταῦτα μετὰ τὰς τόσας περιπετείας μαρτυροῦσι περὶ τοῦ ἀρχῆθεν ἀπαρισμοῦ τῆς μονῆς, νὰ ἀποβῆ καὶ κέντρον παιδείας, ἐκκλησιαστικῆς καὶ φιλοσοφικῆς, κατὰ πρότυπα, τὰ ὁποῖα, ὡς θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, εἶχον εἰσαγάγει τὴν ἐξεικόνισιν τῶν φιλοσόφων.

2. Εἰς τὸ A g b a n a s s i, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ κτισθεῖσαν τὸ 1681, εὐρίσκεται εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ νάρθηκος ἐξεικόνισις τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς παρίστανται, ὀνομαζόμενοι δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐκ δεξιῶν οἱ Ὀμηρος, Ἀριστοτέλης, Γαληνός, Σιββίλιος, Πλάτων, Πλούταρχος, ἐξ ἀριστερῶν δὲ οἱ Σωκράτης, Πυθαγόρας. Ἐν πρόσωπο δυσδιάκριτον, ἢ ἸΗΛΗΤΙΣ, ὁ Σόλων καὶ δύο εἰσέτι πρόσωπα δυσδιάκριτα. Πάντες κρατοῦν εἰλητάρια μὲ ἑλληνιστὶ γραφόμενα λόγια. Εἰς τὸ τῆς Σιβύλλης ἐπὶ παραδείγματι, ἀναγινώσκεται εὐκρινῶς «...καὶ πάλιν ἔρχεται κρῖναι...»

1. Θρακικά, 1936, σελ. 68 - 69. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνει εἰς τὸ σύγγραμμά του τὸ ἐπιγραφόμενον «Ὁ Στενίμαχος», 2^α ἐκδοσις, Ἀθῆναι 1962, σελ. 48 - 64.

2. Παράβ. Βέη Ν., Darstellungen altheidnischer Denker und Autoren in der Kirchenmalerei der Griechen (Byz. Neugr. Jahrb. 4 (1923), σελ. 124.

3. Παπαγεωργίου Π., Παλαιογραφικὴ ἐκδρομὴ εἰς τὴν μονὴν Μπατακίου, εἰς Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς τοῦ ἔτους 1887 (ἔτος 6^{ον}), Κωνσταντινούπολις 1886, σελ. 115 - 120.

4. Παράβ. Grabar A., La peinture religieuse en Bulgarie (Album Paris 1928, πλῆξ LIII.

3. Εἰς τὸ Τύροβον, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, κτισθεῖσαν τὸ 1639, παρίστανται οἱ Σωκράτης, Πλάτων καὶ Ὅμηρος, ὀνομαζόμενοι ἐπίσης ἑλληνιστὶ καὶ κρατοῦντες εἰλητάρια μὲ λόγια ἑλληνικά.

β) ΡΟΥΜΑΝΙΑ

1. Εἰς τὸ Βοροηετῆς Μολδαβίας, εἰς ναὸν κτισθέντα τὸ 1488 καὶ ἀνακαινισθέντα τὸ 1550, ὑπάρχουν εἰκόνες τῶν φιλοσόφων Πυθαγόρου, Σόλωνος, Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Πλουτάρχου, ὡς βεβαιοῦσιν ὁ ἐπισκεφθεὶς αὐτὸ Ἀκαδημαϊκὸς Κουγέας¹ καὶ ὁ Ρουμάνος Βυζαντινολόγος Stefânescu ὁ γράψας εἰδικῶς περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰκονογραφίας εἰς Βουκοβίναν καὶ Μολδαβίαν, ὅστις καὶ δημοσιεύει τὰς εἰκόνας τῶν².

Οὗτοι κρατοῦσιν εἰλητάρια μὲ λόγια εἰς ρουμανικὴν γλῶσσαν. Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἐκάστου ἀναγιγνώσκειται ἡ ὀνομασία ΕΛΕΝ. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προκαλοῦν αἱ εἰκόνες τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, οἵτινες εἰκονίζονται μὲ στολὰς βυζαντινῶν ἡγεμόνων.

2. Εἰς Sucevita τῆς Βουκοβίνας, εἰς ναὸν τοῦ 1595, ἐν τῷ νάρθηκι, παρίστανται οἱ αὐτοὶ φιλόσοφοι κατὰ τὴν σημειωθεῖσαν μαρτυρίαν τοῦ Κουγέα. Ὁ Stefânescu παραθέτει τὰς εἰκόνας τῶν. Αὗται ἔχουν πολυτέλειαν ἐξεζητημένην εἰς τὰ ἐνδύματα, μὲ ὑπερβολικὴν χρῆσιν κεντημάτων καὶ ἐπιγραμμάτων³.

3. Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Humor, κτισθεῖσαν τὸ 1530, εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ, ἀναφέρει ὁ Stefânescu, ὅτι παρίσταται ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ καὶ προσωπογραφίαι, σχεδὸν ἀπεσβεσμέναι, ἑπτὰ φιλοσόφων διατεταγμέναι εἰς ταινίαν κάθετον, ὥστε τὰ πρόσωπα νὰ ὑπέρκεινται ἄλλήλων⁴.

4. Εἰς τὴν Vatra Moldovitei, ἀπὸ ναὸν τοῦ 1536 παραθέτει ὁ Stefânescu εἰκόνας τῶν φιλοσόφων Ἀριστοτέλους, Ἀστυνοῦ, Πλάτωνος καὶ Σιβύλλης⁵. Αὗται χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἀγαλνῶτον φαντασίαν περὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὴν ἐνδυματολογίαν μὲ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ πᾶσαν παράδοσιν ἢ ἐκκλησιαστικότητα.

1. Κουγέας Σ., Ἐντυπώσεις ἐκ Ρουμανίας (Ἀ' Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν), « Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος », 1925, σελ. 520-521.

2. Stefânescu J., L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis des origines jusqu'au XIX siècle (Album), Paris lib. Geuthner 1928, πίνακες LXVI, 2, LXXXVIII, 3.

3. Αὐτόθι.

4. Stefânescu J., L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et Moldavie (texte), Paris 1929, σελ. 35.

5. Stefânescu J., L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie (Album), Paris (Geuthner) 1929, σελ. 33.

β. Εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Suceava, κτισθεῖσαν τὸ 1570, εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχουν κατὰ τὸν αὐτὸν προσωπογραφίαι φιλοσόφων διατεταγμέναι εἰς δύο καθέτους ταινίας, ἀπαρτιζούσας τὸ δένδρον τοῦ Ἰεσσαί¹.

6. Εἰς Genepeni τῆς Βλαχίας, εἰς ναὸν εἰκονογραφηθέντα τὸ 1809, ἀλλὰ κατὰ πρότυπα τοῦ 18ου αἰῶνος, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος, εἰς τὴν ἀνωτέραν ζώνην εἰκονογραφήσεως τοῦ νάρθηκος παρίστανται 16 πρόσωπα χαρακτηρισζόμενα ἕκαστον διὰ τοῦ ὀνόματος « φιλόσοφος ». Σημειώνει, ὅτι διακρίνει τὸν Πλάτωνα, Διογένην καὶ τὰς Σιβύλλας Φρυγικὴν, Περσικὴν καὶ Λυβικὴν².

γ) ΡΩΣΙΑ

Περὶ τῆς Ρωσίας σημειώνει ὁ Grabar, ὅτι εἰκὼν Σιβύλλης τῆς Δελφικῆς ὑπῆρχεν εἰς τὴν Μονὴν Otesskij³. Τοῦτο παρέχει ἔνδειξιν, ὅτι ἔφ' ὅσον ἡ χώρα αὕτη προσέλαβεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν πίστιν καὶ παιδείαν, εἶχεν εἰσαχθῆ καὶ ἡ συνήθεια τῆς ἐξεικονίσεως σοφῶν εἰς ἐκκλησίας.

δ) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διετηρήθησαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰκόνες φιλοσόφων εἰς τὸ Σουλοῦ-Μοναστήρ τὸ κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων. Πυρκαϊὰ ὁμως κατέστρεψε τὴν ἐκκλησίαν του τελείως. Ἄρα ἡ ἐξεικόνισις φιλοσόφων καὶ εἰς τὴν κοιτίδα τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο πραγματικότης.

III. ΧΩΡΑΙ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

α) ΜΙΚΡΑ ΛΑΣΙΑ

Ἑλληνες φιλόσοφοι εἰκονίζοντο εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ὡς πληροφορούμεθα ἀπὸ περιγραφῆς περιηγητῶν. Οὕτω πλείονες εἶναι αἱ μαρτυρίαι ἐξεικονίσεως τοῦ Πλάτωνος, ὡς καὶ τοῦ Φίλωνος εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Ἰκονίου⁴. Ἡ πραγματικότης αὕτη ἔδωσεν ἀφορμὴν νά

1. Stéfanescu J., Contribution à l'étude des peintures murales valaques, Paris 1928, σελ. 57.

2. Αὐτόθι, σελ. 66.

3. Grabar A., La peinture religieuse en Bulgarie (Texte), Paris 1928, σελ. 107.

4. Παράβ. Βέη N., Darstellungen, σελ. 125.

Εἰκ. 41. - Θωμάς ὁ Ἀκρινάτης ἔχων ἐξ ἀριστερῶν τὸν Ἀριστοτέλην, ἐκ δεξιῶν τὸν Πλάτωνα καὶ κάτωθεν τὸν Ἀβερρόην.

δημιουργηθῶν καὶ οἱ θρυλλοὶ, ἤδη ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Σελτζουκιδῶν, ὅτι εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἱκονίου, τὴν παρὰ τὸ κεντρικὸν μουσουλμανικὸν τέμενος τῆς πόλεως, διεσώζετο ὁ τάφος τοῦ Πλάτωνος (Eflatun), παράδοσις ἣτις μνημονεύεται περιοδικῶς καὶ διὰ τοῦ διεθνοῦς τύπου.

β) ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

Εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σταυροῦ τῆς Ἱερουσαλήμ διεσώζοντο μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰῶνος εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων. Αἱ περὶ αὐτῶν πληροφορίαι ἔχουσιν ὡς κάτωθι.

Κατὰ τὸν Ἁγιοταφίτην ἀείμνηστον κληρικὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον, διατελέσαντα καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα Μητροπολίτην Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἡ Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ἀνεκαινίσθη μεταξὺ 1040 - 1055 ὑπὸ τοῦ Ἰβηρος μοναχοῦ Προχόρου, ὡς σημειώνεται εἰς χειρόγραφα παραγγελλθέντα πρὸς ἀντιγραφὴν ὑπὸ τούτου¹, κατὰ σύστασιν τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους Εὐθυμίου. Ὅπως ἡ Μονὴ Ἰβήρων τοῦ Ἀθῶνος εἶχεν ἀποβῆ μᾶλλον Φροντιστήριον ἢ Μονή, οὕτω συνέβη καὶ μετὰ τὴν Μονὴν τοῦ Σταυροῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, σημειώνει ὁ Παπαδόπουλος.

Κατὰ τὸ ἔτος 1192 ἐγένετο ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς ὑπὸ τοῦ Ἰβηρος λογίου ποιητοῦ Ρουσιαβέλη, ἀποσταλέντος παρὰ τῆς βασιλείσσης Θάμαρ τῆς Γεωργίας. «Καὶ πρὸ αὐτοῦ μὲν εἶχεν ὁ Ναὸς ὠραίας εἰκόνας, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ φαίνεται ἐκ νέου κατεκοσμήθη διὰ τοιχογραφιῶν καὶ ὑδρογραφιῶν, ὅπως δ' ἐν τῇ ἐν Ἀθῶ τῶν Ἰβήρων Μονῇ ὑπῆρχον τῶν Ἑλλήνων σοφῶν αἱ εἰκόνες, παρὰ τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων, οἷον Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Χέλωνος, Σόλωνος, Θουκυδίδου, Πλούταρχου, οὕτως ἀνεζωγραφήθησαν αἱ παραστάσεις αὗται καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἡμετέρας Μονῆς»². Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἁγιοταφίτης ὁ ἴδιος, παραθέτει, ὅτι «πρὸ τῶν τελευταίων τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς ἐπισκευῶν (1893) τινὲς τῶν εἰκόνων τούτων ἐσώζοντο ἄνωθεν τῆς πύλης», ἀλλὰ καὶ αὗται εἶχον ὑποστῆ ἀναζωγραφήσεις κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα³.

Οἱ χάριν τῶν προσκυνητῶν «Ὁδηγοὶ τῆς Παλαιστίνης» ἐσημείωνον τὰς εἰκόνας ταύτας τῶν σοφῶν, ἀλλὰ τὰς ἀνέφερον ὡς ἐξαλειφθείσας⁴.

1. Ἀρχιμ. Χρυσόστομου Α. Παπαδοπούλου, Ἡ ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ Θεολογικὴ Σχολή, περιοδ. «Νέα Σιών», ἔτος Β', τεύχος Β', Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος, Ἱεροσόλυμα 1905, σελ. 646 - 647, 651.

2. Ἀρχιμ. Χρ. Παπαδοπούλου, ἐνθα ἄνωτ., σελ. 652 - 653.

3. Λύτόθι.

4. Παράβ. Τάκου Δ., Παλαιστίνη, ὁδηγὸς τῶν προσκυνητῶν, Ἀθήναι 1896,

Τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σταυροῦ ἐξεικονίσεων εἶναι, ὅτι αὐταὶ εἶχον ζωγραφηθῆ ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Ὁ Παπαδόπουλος σημειώνει, ὅτι τὸ 1893 ἐπὶ μιᾶς « τῶν δύο στηλῶν τῶν συμπεριειλημμένων ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ ἐσώζετο καὶ ἡ κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰκὼν τῆς Σιβύλλης, ἧς περ ἀναγινώσκειται καὶ ἡ ἐπιγραφή »¹.

ΙV. ΧΩΡΑΙ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ἐξεικόνισιν φιλοσόφων εἰς ἐκκλησίας ἐν Δυτικῇ Εὐρώπῃ ἔχομεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, Σικελίαν καὶ Γερμανίαν.

α) ΙΤΑΛΙΑ

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τῆς Πίζης σώζεται μέχρι σήμερον ἐν τῷ βωμῷ αὐτῆς εἰκὼν Θωμᾶ τοῦ Ἀκρινάτου ἀνερχομένου πρὸς τὸν ἐν τῇ οὐρανίᾳ εἰκονιζόμενον Χριστὸν καὶ βοηθουμένου εἰς τοῦτο παρὰ προφητῶν, εὐαγγελιστῶν καὶ φιλοσόφων Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων (εἰκ. 41). Ἄπαντες κρατοῦν βίβλους.

Προφῆται παρίστανται, ἑκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ ὡς ἐν τῇ Μεταμορφώσει, ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἡλίας. Ὁ Μωϋσῆς κρατεῖ τὰς δύο πλάκας τοῦ Νόμου, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν δεξιάν γράφεται « Non adorabis deos alienos », εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν « Honora patrem et matrem: non occides non fustus facies ».

Εὐαγγελιστὰὶ παρίστανται ἐξ ἀριστερῶν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς, ἐκ δεξιῶν δὲ οἱ Ἰωάννης καὶ Μάρκος. Εἰς τὰ βιβλία ποὺ κρατοῦν ἀναγινώσκονται αἱ πρῶται λέξεις τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἐκάστου.

Τὸ κέντρον τῆς εἰκόνος κατέχει ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκρινάτης κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας του καὶ τὰ γόνατα τὰ ἔργα τὰ ὅποια συνέγραψε. Εἰκονίζεται ὡς δεχόμενος ἀκτῖνας ἐμπνεύσεως οὐρανόθεν.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Θωμᾶ εἰκονίζεται ὄρθιος ὁ Plato κρατῶν βιβλίον ἀνοικτὸν ἐστραμμένον πρὸς τὸν Θωμᾶν (πιθανῶς τὸν Τιμαῖον). Πρὸς τὰ ἀριστερά του εἰκονίζεται ἐπίσης ὄρθιος ὁ ARISTOTILES κρατῶν ὁμοίως ἀνοικτὸν βιβλίον (πιθανῶς τὴν Ἠθικὴν). Ἐξ ἐκάστου τῶν βιβλίων φθάνει εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Θωμᾶ μία ἀκτίς. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἐκάστου τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰκονίζεται ἀριθμὸς ἀστέρων, ὁμοίων πρὸς τοὺς εἰκονιζομένους ὡς πληροῦντας τὴν οὐρανίαν τῆς εἰκόνος. Ἀμφότεροι ἔχουν

σελ. 121 : « Μοναστήριον τοῦ Σταυροῦ (Θεολογικὴ Σχολή). Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι μεταξὺ τῶν εἰκόνων ὑπῆρχον καὶ τινες ἐθνικῶν σοφῶν, ὡς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Σωκράτους· ἐξηλείφθησαν ἤδη ».

1. Ἀρχιμ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 762.

χαρακτηριστικὰ ἐξιδανικευμένα, τελείως ἀσχετὰ πρὸς τὰς σωζομένας μαρμαρίνους προτομὰς των. Αἱ ἐνδυμασίαι των εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῶν τοῦ καθολικοῦ Ιερατείου τῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὸ κατώτατον ἄκρον τῆς εἰκόνος εἰκονίζεται ἐξηπλωμένος ὁ Ανεγγοῖς, ἄραβ φιλόσοφος ἐκ Κορδοῦης τῆς Ἰσπανίας (1126 - 1198), ἀριστοτελίζων κατὰ τὰς ἰδέας καὶ συγγραφὰς ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναγινωσκόμενα κατὰ τὸν 13^{ον} αἰῶνα εἰς Παρισίους.

Ἡ εἰκὼν εἶναι ἔργον τοῦ Φλωρεντινοῦ ζωγράφου Τραϊνί, ἀκμάσαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ 14^{ου} αἰῶνος.

β) ΣΙΚΕΛΙΑ

Εἰς τὸν νάρθηκα χριστιανικοῦ ναοῦ τῆς Μεσσήνης ὑπῆρχε, κατ' ἀραβικὰς περιγραφὰς ξύλινον εἶδωλον τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τὸν 13^{ον} αἰῶνα¹. Ἐχομεν δὲ πληροφορίας περὶ ἀνθήσεως τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐν Μεσσήνῃ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀφοῦ μνημονεύονται ὡς προσελθόντες ἐκεῖθεν ἑλληνισταί, οἵτινες μετέφραζον εἰς τὴν λατινικὴν ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁρισμένοι δὲ τούτων εἶχον προσωπικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκβινάτου².

γ) ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Εἰς τὸν Dom τῆς πόλεως Ulm καὶ εἰς τὰ καθίσματα τοῦ χοροῦ τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχουν ξυλόγλυπτοι μορφαὶ τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πυθαγόρου ὁμοῦ μετὰ τῶν τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Σενέκα, τοῦ Κιντιλιανοῦ, τοῦ Τερεντίου καὶ τοῦ Σεκούνδου³.

Αἱ μορφαὶ αὗται προέρχονται ἀπὸ τὴν περίοδον 1469 - 1474, φιλοτεχνηθεῖσαι ἀπὸ τὸν Syrlin.

Γενικῶς εἰς τὴν Δύσειν ἐξεικόνισιν φιλοσόφων ἔχομεν κυρίως ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιῶν. Ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἔπειτα συνεχῶς ὄλοι οἱ μεγάλοι maîtres ἐπιδίδονται εἰς τοιαύτας ἐξεικονίσεις. Εἶναι κοινῶς γνωστὸς ὁ ἐν τῷ Βατικανῷ πίναξ τοῦ Ραφαήλ ὁ παριστῶν τὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ὃν εἰκονίζονται συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὄλοι οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι. Ἀκολουθοῦν αἱ ἀτομικαὶ ἐξεικονίσεις ἐκάστου. Οὕτω ἐγένοντο ἀντι-

1. Παράβ. Γεωργούλη Κ., Ἀριστοτέλης ὁ Σταγίρτης, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 63.

2. Παράβ. Brehier E., Histoire de la philosophie, tome 1er Paris (Alcan) s.d., σ. 637.

3. Παράβ. Βέη Ν., Darstellungen, σελ. 128.

θετικά εἰκονίσεις τοῦ Ἡρακλείτου κλαίοντος καὶ τοῦ Δημόκριτου γελῶντος. Χαρακτηριστικώτερος εἶναι ὁ σχετικὸς πίναξ τοῦ Bramante († 1514) ὁ ἀποκείμενος εἰς τὴν Πινακοθήκην Βρεγα τοῦ Μιλάνου. Ἐχομεν ἀκόμη παραστάσεις σκηνῶν ὀλοκλήρων ἐκ τῆς ζωῆς ἐνὸς ἑκάστου, ὅπως εἶναι αἱ ἐκ τοῦ Φαίδωνος σκηναὶ τοῦ Correggio († 1534) ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τῆς Πάριδος καὶ τοῦ Davin († 1825) εἰς τὸ Μητροπολιτικὸν Μουσεῖον Νέας Ὑόρκης. Πλήρης κλασσικῆς ἐκφράσεως εἶναι ὁ πίναξ « Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος » τοῦ Feuerbach († 1880).

Β' - ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

1. Ἡ γνώμη περὶ προσλεύσεως ἐκ τῆς ἀποκρύφου Μεσαιωνικῆς Φιλολογίας.

Τὰ δημοσιεύματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἐν ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς εἰκονίσεις τῶν Ἑλλήνων σοφῶν κατὰ κύριον λόγον ἀπασχολοῦντο μὲ ἐξέτασιν τοῦ θέματος ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς πλευρᾶς. Μόνον παρεμπιπτόντως ἀνεφέροντο εἰς ἐρμηνείας περὶ τοῦ φαινομένου.

Ὁ Βέης εἰς τὸ μνημονευθὲν ἐκτενὲς ἄρθρον του εἰς τὸ Byzantinisch-Neugriechische Jahrbuch τοῦ 1928 θεωρεῖ, ὅτι πηγὴ τῶν εἶναι ἡ Θεοσοφία, στηριζόμενος κυρίως εἰς τὰ κείμενα τῶν εἰληταρῶν τῶν σοφῶν, τὰ ὅποια φέρονται καταγεγραμμένα εἰς τὴν « Ἐρμηνείαν τῆς Ζωγραφικῆς ». Ταῦτα, λέγει, ἔχουν σχέσιν πρὸς τοὺς « Χρησμοὺς τῶν ἑλληνικῶν θεῶν », τοὺς κυκλοφοροῦντας ἀπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ζήνωνος († 491)¹. Ὁ Stefanescu ἐπίσης τονίζει ὅτι « ἡ πηγὴ τοῦ θέματος εὐρίσκειται εἰς στενὴν σχέσιν μὲ τὴν λαϊκὴν φιλολογίαν τοῦ τέλους τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀπαρτισθεῖσαν ἀπὸ ἀναγνώσματα καὶ μεταφράσεις συχνὰ βεβιασμένας τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος »².

Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει ἐπιμονώτερον ὁ A. v. Premerstein εἰς τὸ ἔργον του « Ἕλληνες ἔθνηκοι σοφοὶ ὡς προάγγελοι τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἰς χειρόγραφα καὶ ἐκκλησιαστικὰς εἰκόνας »³. Οὗτος ἐστηρίχθη εἰς συλλογὰς χειρογράφων τῆς μεσαιωνικῆς ἀποκρύφου φιλολογίας, τὴν ὁποίαν

1. Παράβ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 117 - 119.

2. Stefanescu J., Contribution à l'étude des peintures murales valaques, Paris (Geuthner), 1928, σελ. 162 - 163.

3. Premerstein A. von, Griechisch - heidnische Weise als Verkunder christlicher Lehre in Handschriften und Kirchenmalereien, « Festschrift der Nationalbibliothek in Wien » hergb. zur Feier des 200 jährigen Bestehens des Gebäudes, Wien 1926. Oestereichische Staatsdruckerei, σελ. 647 - 666.